

Қонысбай ӘБІЛ

Мен жардым
түскі жықпай
түзгән елдің...

Қонысбай ӘБІЛ

Мен жардым
тұсын жықпай
тұған елдің...

АСТАНА - 2004

ББК 82.3(2 Қаз)
Ә 20

Қазақстан Республикасы Ақпарат министрлігінің
бағдарламасы бойынша шығарылып отыр

Әбіл Қ.

Ә 20 Топ жардым туын жықпай туған елдің ... —
Астана: Фолиант, 2004. — 392 бет.

ISBN 9965-619-23-9

Қазақстанның халық ақыны, айтыс өнерінің ақтан-гері Қонысбай Әбідің бұл кітабына кейінгі жылдары жазған тың туындылары, таңдаулы айтыстары, термелері мен жыр-толғаулары, сондай-ақ сатиралық өлеңдері мен ел арасында кең тараған әзіл-қалжыңдары топтастырылған.

Кітаптың мазмұны қызықты, оқуға жеңіл, танымдық мәні терең.

Ә 470250205
00(05)-04

ББК 82.3(2 Қаз)

ISBN 9965-619-23-9

© Әбіл Қ., 2004.

© “Фолиант” баспасы, 2004.

АЙТЫС — АРҚАЛЫЛАРДЫҢ ӨНЕРІ

алғысөз орнына

Ақындық айтыс атам заманнан дәстүр болып жалғасып, классикалық түрге ие болды. Кешегі Кеңестер кеңістігінде айтыс үш-ақ халыққа — қазақтарға, қырғыздарға, қарақалпақтарға тән. Шет елдерден Мадагаскар аралының бес халқы мальгаштарды ғана айта аламыз. Ол елде ешбір той-мереке, салтанат, жиын-хат — теңсіз, яғни, тапқырлардың жарысынсыз өтпейді екен. Айтыс бірнеше сағатқа созылады. Сол ұзақ уақыт ішінде тақырыпты да, ұйқастарды да, саз-әуенді де бір рет қайталамайды. Біздің айтыстан тағы бір айырмашылығы: әркім өз қарсыласына алты жолдық өлеңмен жауап қайырады. Өлеңдегі ұйқас жүйесі де ерекше: бірінші жол, үшінші және төртінші жолдармен, ал екінші жол бесінші және алтыншы тармақтармен ұйқасуы шарт. Біздің айтысымыз оның қасында ойыншық тәрізді көрінуі мүмкін.

Алайда...

Айтыс — ақындық қиял ұшқырлығы мен парасатты тапқырлықтың, биік білгірліктің және өмірге деген өрісті әрі оптимистік көзқарастың самғауы.

Айтыс — жаршы һәм насихатшы жанр.

Айтыс — жауынгер жанр, күрескер жанр.

Өшіп барып қайта жанғандай, өлеусірегеннен қайта тірілгендей болған жанр, қазір соңғы жылдар ішінде айтыс өнері әжептәуір өркен жайды, өрісін кеңейтті.

Телевидениенің көмегі арқасында миллиондаған көрермендер қызықтайтын тамашаға айналада, тәрбие мектебі ретінде тағылымын талай

жұртқа жаюда. Қазақстанда өткізіліп жатқан айтысқа бауырлас республикалардағы және Отаннан тыс жерлердегі қандастар ғана емес, өнерсүйгіштер де ықылас аударуда. Қазақстанның халық ақындары Манап Көкенов, Көкен Шәкеев екеуі бір төбе болса, олардың із-өкшесін баса суырылып шығып, сұлу жырдан маржан тізген Әсия Беркенова, Қалиқан Алтынбаев, Шолпан Қыдырниязова, Надежда Лушникова, Шынболат Ділдебаев, Әселхан Қалыбекова, Көпбай Омаров және тағы басқа жүйріктердің дабысы қиян-қиырларға жетуде. Айтыс өнерінің айлар, жылдар санап арнасын тереңдетіп, көркемдігін құлпыртып, айшықтануына қызыққан қырғыз бауырлар өздеріндегі айтыс өнерінің ойдағыдай насихатталуына өкпе-наз да айтады... Айтыс өнеріміз негізінен алғанда дұрыс дамып, таланттар тобын көбейте түсіп, кең көлемде өріс жайып келе жатыр деп айта аламыз. Осы пайымдауымызға байыпты пәтуа боларлық бір творчествоны сөз етсек те жеткілікті сияқты. Бұл күндерде айтыскер ақындарымыздың орта буынына жататын ақын Қонысбай Әбіл құлаш сілтесі қыруар, дүйім жұртқа жақсы таныс, сүйсініс тудырар сұлу сипатта. Оның өнердегі ізденісі мен биігі ризашылық тудырады. Отыз жастағы Қонысбай Әбіл айтыскерлер сайысында алғаш рет 1984 жылы Кенен Әзірбаевтың жүз жылдық тойына арналған жыр сайысында республика жұртшылығына төбе көрсетті. Оның үлкен өнердегі бетін әсем жырмен бірге туған Әсия Беркенова ашты. Майталман әпкесімен жарыста жарасымды дарындылық таныға бастаған жас талапкерге жамият қол соқты, болашағына зор үміт артты. Содан бері уақыттар аралығында сан сайысқа түсті, сол сайыстарда көп олжа алуындағы қолтаңбасына қарасақ, айтыскер жайында мынадай ойлар түйсек дейміз. Қазір Қонысбайдың бір басында сәтімен тоғысқан нешеме қасиет бар: табиғи ақындық, талант, композиторлық қабілет, домбырашылық — әншілік және эрудиция. Ең алдымен про-

фессионал ақындықты төкпе ақындықпен тығыз қабыстырған азаматқа көп жылғы журналистік жүйріктігі келіп қол ұшын ұсынады. Бұл үшеуіне білікті эрудиция қосылғанда тапқырлыққа, айтыстыққа, ұшқырлыққа қанат бітірсе, музыканттық мықтылық айтыскерлікті әуенмен әрлендіріп, асқақтады. Ешкінің асығындай шапаты шымыр иірілетін шалттық бір көргеннің де көзіне түседі-ақ!

Оның әр алуан ырғақпен, әр қилы әуенмен айтысты қыздыруы да үлкенге һәм кішіге өнеге үлгі болар үрдіс. Бусанғанмен бұрлықпау, шамданғанмен шытынамау, қысылғанда да қипақтамау айтысқа түскендердің бәрінің қолынан келе бермейді. Ал, жаңа ғана мен тізген мінезділік Қонысбай бойынан табылуы да айтыскер ақын абыройын асыра түседі. Менің сырттан бақылауымша, Қ. Әбіл турнирге қатысушы шахматшы сияқты айтыс алдында әр қырынан ізденіп, кезең-дәуір талаптары тұрғысынан толғанып, ойлар түйетінге ұқсайды. Оның пайымдаулары бағытты әрі арналы келетіні содан. Толғамды ойы бар ақын айтыс барысында айшықты сөйлеуді өзі біледі.

Меніңше, айтыс ақыны әлеумет алдында ұйқас — үйлесімдер таба алмай кідірмейді, көпті ұйытар ой, қарсыласқа бас иілтер уәж таба алмай мүдіреді.

Сайысқа сайланып келген саңлақ қапылысқа аз ұрынады, ұрымтал тұстарда ұтқыш келеді. Қонысбайдың қарымы мен шалымын мен айтыстың әділқазылар алқасы мүшесі ретінде де жақыннан бақыладым, көрермен ретінде де көңілге түйгенім аз емес сияқты. Жүйріктің айтыскерлік үлгісіндегі басты нышан елдікті нысана етіп сөйлеуі деп білем. 1984 жылы ақындық майданына алғаш шыққанда да сол сапа берген. Әсияға Қонысбайдың былай дегені көптің есінде:

Зергері қара сөздің Би-ағаны,
Тарихтың өзі де еске жиі алады.

Алыстан атын естіп біреу келсе,
Жерлестер жерге қарап ұялады.
Еркесі сахнаның Ел-ағаны,
Қазақтай халық қана бере алады.
Елеусіз оны-дағы тастадың ба,
Болған соң ауылдікі, ел адамы.
Тағы да бір ұлың бар Серке деген,
Халқына тұңғышындай еркелеген.
Талантпен кеудесіне жұлдыз тақты,
Ақындар арнады оған көркем өлең,
Ертерек таусылмаса алар демі,
Әлі де жұлдыз болып жанар ма еді?!
Торғайдың театры болмағанда,
Білмеймін ол да атаусыз қалар ма еді...

Ақынға алдымен керек азаматтық деген осы емес пе?!

Қонысбайдың Көкенмен айтысын тыңдағандардың жаппай айызын қандырған мынадай өткір өлең жолдары да ұмытылмас болар:

Көкшені мен жасымнан сүйген едім,
Көңілге қасиетін түйген едім.
Тілімді топ алдында тигізуге,
Ақанның аруағынан именемін.
Сонда да жалғыз ғана айтарым бар,
Демеймін: "Мен көрген соң байқадыңдар".
Кокчетав, Айыртав пен Сандықтавқа,
Өз атын құдай үшін қайтарыңдар.

Тағы да өлеңіне тапқырлықпен қоса жылы юмор көрік беретіні де сүйсіндіреді: Әселханмен айтысында ақын әпкесінің:

— Бөркіне үкі тағып келгенінде, үкілі Ыбырай болам деп жүрсің бе? — дегенінде:

— Сөз айтса бір-бірінің көркін елеп,
Ойлаушы ем ақындардың еркі ме деп,
Әселхан, тал бойымнан мін таба алмай
Ақыры тиістің-ау бөркіме кеп.

Бөрікке үкі тағу — ырым шығар
Демеймін оны үлкен мінім шығар.
Үкілі Ыбырайдай болмағанмен,
Қайратқа еліктеген түрім шығар.
Дегенмен: "Сөз шымбайға батады ма?",
Көлеңке, түсірмессің атағыма.
Ана жыл Қостанайдың Әсиясы,
Тиісті топ алдында шапаныма.
Жігітке жақсы киім нұқсан ба екен,
Мәнісін бұйырмасын ұқсам бөтен.
Дұрысы қыздарменен айтысқанда,
Мәйкішең, домбыра ұстап шықсам ба екен?

Ұшқырлық, қаршыға қарымдылық шынайы айтыскерлерге тән десек, 1987 жылғы көктемде өткен Қарағандыдағы айтыста Шымболат ағасына табан астында қалт жауап қатқаны соның дәлеліндей.

Жеңсем деп Қонысбайдай қиялдайсың,
Шүйілсем, күлкінді сен тыя алмайсаң.
Торғайға Тұрымтай деп тіл тигіздің,
Батырдың аруағынан ұялғайсың

Келісті, кестелі сөзді табаққа алтын төккендей сауылдату — сирек құбылыс. Жарасымды жаңа сөз байлаулар Қонысбайда аз емес. Әрі қарсыласының қасиетін қастерлей отырып, қаржасу да мінезділік, өнер мінезділігі. (Осы көптеген айтыскерлерге жетіспей ме деп қалам):

Соңыңнан қаптай еріп халық жүрді,
Қол бұлғап шекарадан қалып жүрді.
Өзіңді қолдарынан бір түсірмей,
Отындай олимпиада алып жүрді.

Адамды Олимпиада алауына теңеу атымен жаңа бейне! Немесе Көкшетау хұсни-қырмызылығын сипаттағанда:

Шыңына өрлей өскен қалың ағаш
Ыбырай үкісіндей жарасады, —

деп үкілі Ыбырай аруағын бір көтеріп тастағандай. Танылған талант Қонысбай Әбідің айтыскер ақын ретінде құрметке бөленуі бүкіл халқымыздың биік өнері — айтысқа деген ықыласпейілі деп қараймыз.

Мұзафар ӘЛІМБАЕВ
*Қазақстанның халық жазушысы,
Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты*

“Ән салумен
өтпемін халқым
үшін”

Қашықтау боп ауылға, қалаға да,
Қара жолда бір үй тұр даралана.
Қара қостың иесі - қара қазақ,
Қосылмайтын ханға да, қараға да.
Қарасудың қарқынн қайтқан кезде,
Қас қарая тұшпайты қара бала.
Қасиетін қара олет, қоса емізген,
Құлынна қуана қарап ана....

ЖОЛ БАСЫ (қысқаша өнербаян)

БІРІНШІ ӨЛЕҢ

Адам кейде өз бойындағы ерекше қабілетіне жете мән бермей жүре беруі мүмкін. Әсіресе, әлі де ойын қызығынан арылмаған бала кезінде. Сондай сәттерде тағдырдың жазуымен бір жағдайлар себепші болмаса "жабулы қазан жабулы" күйінде қала бермесіне кім кепіл.

Мен бесінші сыныпқа барарда анамның жалғыз ағасы Сәбден көкем Аязбек атты баласын біздің үйде жатқызып оқытатын болды. Көзінің астымен сүзе қарайтын, үнемі өкпелеп жүргендей әсер ететін екі ұрты томпиған толықша бала. Көздері сондай өткір, тесіле қарағанда амалсыз жанарыңды аударып әкетесің. Өзімен бірге ала келген дүниесінің басы — тығыздалып толтырылған екі қапшық. Ашқанда көрдік, іші толған кітап екен. Менің таң қалғаным — көпшілігі жыр жинақтары.

Аязбек менен бір сынып жоғары оқитын болып шықты. Бір күні екеуміз үйде оңаша қалғанда:

— Давай, өлең жазайық! — деді жұлып алғандай.

Мен екеуден-екеу армансыз ойнап, құмардан бір шығармыз деп ойлағанмын, "ол не нәрсе?" дегендей бетіне таңырқап қараппын.

Сол-ақ екен Аязбек маған өлеңді қалай жазу керектігі туралы ұзақ дәріс оқып тастады. Мені ғажап қылдырғаны, қаршадай баланың поэзия құпиясын бір кісідей меңгергендігі еді. Тіпті, ұйқас түрлеріне дейін тәптіштеп айтып берді. Сөзінің соңында өзінің "Шын достық" деген өлеңін дауыстап оқып шықты.

Қысқаша мазмұны: бір бала жар жағалап келе жатқанда аяғы тайып кетіп, асау өзенге құлап

түседі. Жанында келе жатқан жолдасы өзі малту білмесе де, суға ойланбай қойып кетіп, досын ажалдан арашалап қалады. "Сонда оларды аман алып қалған достық деген ұлы сезім еді", — деп аяқталады өлең.

Бұл өлең мен үшін керемет жазылған болып көрінді. Соны жазған мынау томпиған қара бала дегенге сенгің келмейді.

— Мен не жазамын? — дедім сасқанымнан.

— Кез-келген тақырыпты алуыңа болады. Аспан, жер, өзен-су, Отан...

— Ал, уақыт өткізбей кірісейік, — деді Аязбек "сөз осымен бітті" дегендей.

Өзі анадай жерге етпетінен түсіп жата қалды да, алдындағы дәптерге бұрқыратып жаза бастады. Анда-санда тостағандай көздерін төбеге төңкеріп тастайды да, ары қарай жалғайды. Мен: "Бірнәрсе жазулы тұрған жоқ па екен?" — деп төбеге де қарап едім, тап-таза.

Қимылсыз жата беруге қысылып, ақ қағаздың ортасына "Аспан" деп жаздым да астын екі сызып қойдым.

Аязбек анда-санда көзінің астымен маған қарап қояды. Көздері ұшқын атып, жүзі нұрланып кеткен.

Аспан, аспан, нұрлы аспан,

Терең ойлы сырлы аспан, — деген алғашқы егіз жолды өмірге келтірдім.

Қаламымның ұшын мүжіп біраз жаттым да:

Қызыға саған қарадым,

Бірақ сенің ашылмайды қабағың, — деп жалғастырдым да үлкен шаруа бітіргендей астына "Қ. Іскендіров" деп қол қойдым. (Мектепте оқып жүргенде менің аты-жөнім солай жазылатын.)

Аязбек оқып шығып:

— Беталысың жаман емес. Бірақ өлең аяқталмай тұр. "Аспанның қабағы не себепті ашылмай тұр" соны дәлелдеп көрсетуің керек, — деді.

"Мынасы бір пәле болды ғой" дегендей қиналған түрмен өз орныма беттедім.

Білем, білем, сонау соғыс жылдары,

Қаза болды талай Отан ұлдары, — деп тау құлатқандай болып тағы да қолымды қойдым.

Аязбек көңілімді аулап арқамнан қағып қойды да:

— Енді өлеңде түйін деген болады. Автордың қорытындылауы керек, — деп тағы да қайтарып берді.

"Өлең жазам деп басыма жұмыс сатып алып нем бар еді" деп уайымдай бастадым.

Ежептәуір уақыт қиналғаннан кейін барып:

Қамықпа сен, қабағыңды аш,

Жауың иді тізеге бас.

Бейбітшілік жауларға қақпан,

Жасай бер, мәңгі аспан! — деп дәу леп белгісін қойдым.

— Міне, енді мұның өлеңге ұқсайды. Алғашқы қадам үшін жаман емес, — деп Аязбек мәз болып қалды.

Екеуміз өлеңімізді табан астында хатқа салып, аудандық "Жаңа өмір" газетінің редакциясына жолдап жібердік.

Қанша күткенмен өлеңіміз жарық көре қоймады. Бір күні редакцияға түскен өлеңдерге жазылған шолуды оқып отырсақ, мынадай жолдар жүр екен.

"Қызыләскерлік мектеп оқушылары Қоныс Іскендіров пен Аязбек Сәбденовтың өлеңдерінде сырттай қызығушылық болғанымен, терең мазмұн жағынан ақсап жатыр. Алайда, біз бұл жас ақындардан үміт күтіп, редакцияға өлеңдерін жолдап тұруларын сұраймыз".

Біз қолды бір-ақ сілтедік те, "Жаңа өмірге" содан кейін өлең жібермейтін болдық. Енді "Қазақстан пионері", облыстық "Коммунизм таңы" газеттерін, "Балдырған" журналын нысанаға ала бастадық. Бір қызығы көп кешікпей балғын жырларымыз дүркін-дүркін жарық көріп жатты. Бұл бізге қанат бітіріп, ақындық жолға біржола ден қоюға әсер етті.

Жетінші сыныпта оқып жүргенде жіберген бір топ өлеңімді "Ара" журналы шырайымды шығарып, "Қонақкәдеге" беруі менің ақындық атымды аспанға бір-ақ көтерді.

Өкінішке орай, жасы құралпы болғанымен жыр жолындағы алғашқы ұстазым Аязбек Сәбденов-

тың ғұмыры өте қысқа болды. Кенеттен жабысқан дерттің салдарынан 19-ақ жасында өмірмен қош айтысты. Қазақ жырының бір жас өркені осылай үзілді.

Амал не, мен қаламдас жас достарымның бірқатарымен ерте қоштастым. Деңгейлес оқып, газетке жарияланған өлеңдеріміз арқылы танысқан Закария Абдрахманов та 19-ақ жыл өмір сүрді. Закария ән жазумен де айналысатын.

Егіздің сыңарындай боп өскен екі үйге кезек қонатын, жарыса өлең жазатын бір жылғы төл Марат Нұрқалиев досым 33 жасында қайтыс болды.

Кейде маған мен солардың көрмеген қызығын көріп, солар жетпеген алыстарға өздері жаққан жыр алауын жеткізуім керек секілді көрінеді.

Кім білген, бәлкім пендешіліктен туған ой шығар. Бірақ менің бүгінгі азды-көпті дәрежеге қол жеткізуім сол қыршын кеткен қаламдас достарымның арқасы екендігі ақиқат.

ТҰҢҒЫШ ӘН

1969 жыл болатын. Ол кезде бір композитордың сәтті әні шыға қалса, эфирден күніне сан рет шырқалып, өртше тарайтын. Тіпті сол кезде қазақ радиосында жаңа ән үйрететін арнайы хабар болғандығы есімде. Жаңа әннің мәтінін жаздырып, әуенін қайта-қайта айтқызып, көпшіліктің үйреніп алуына көмек жасайтын.

Ескендір Хасанғалиевтың сол тұста шыққан "Анаға сәлем" әні де бірден көпшіліктің көңілінен шығып, халық болып шырқап жүрді. Сол ән радиодан орындалған сайын менің анам: "Шіркін, осындай ән жазған жігіттің шешесінің не арманы бар екен", — деуші еді ризашылық сезімімен. Тіпті, ән неше рет шырқалса, менің анам да әлгі сөзді соншама рет қайталаушы еді.

Анамның осы сөздерінен кейін менде "Шіркін-ай, мен де осындай бір ән жазып, анамды риза қылам ғой", — деген арман пайда болды.

Сол жылы жазда каникул кезінде ораққа мініп, шөп шабу науқанына қатыстым. Тракторға тіркелген шөп орағының үстінде селкідеп келе жатып, ішімнен ыңылдап, ән жазбақ болып әуреге түсемін. Алайда, жүрегімді мазалаған әуендер бір арнаға түспей, бет-бетіне шашырап, әбден шаршатты. Сосын "Бұл өнбес тірлікті доғарайын" деп шешкем.

Бір күні түстік ас ішіп отырған кезімде қолыма "Қазақстан әйелдері" журналының 1969 жылғы үшінші нөмірі түсе қалды. Әйелдер күніне шығарылған арнайы нөмір мұқабасының ішкі бетінде "Бала махаббаты" деген үш шумақ өлең жарияланды. Авторы Тұрғали Жетесов деп көрсетілді, Қарақалпақ АССР-інде тұрады екен.

Бір ғажабы осы жыр жолдарын оқыған сайын көкірегімдегі жүйеге түспей жүрген белгісіз әуен бірқалыпқа келгендей болып көрінді. Ыңылдап көрсем — тәп-тәуір сияқты. Тек бірнәрсе жетіспейтіндігі байқалды. Ақыры қайырмаға сөзді өзіме жазуға тура келді.

Содан шөп орақтың астына қалай түсіп қалмағыма осы уақытқа дейін таң қаламын. Гүрілдеген трактор даусын естуден, ойқы-шойқы шабындық табандарын сезінуден қалдым. Күні бойы өзімнің жүрегімді жарып шыққан әуенімді қайталаумен болдым. Қағазға түсіре қоюға нотадан хабарым жоқ. Үнтаспаға жазып сақтап қоятын магнитофонды ол кезде бізге кім берсін.

Ешкім өстіп пікір айтпаса да, өз көңілім толып, керемет ән жазғандай күйде жүрдім. Әсіресе, анама тыңдататынымды ойласам, менен бақытты жан жоқ секілді.

Орақ бітіп, алып-ұшқан көңіліммен үйге де келдім. Есіктен кіре сала домбырамды қолға алып, олай қағамын, бұлай қағамын. Масқара болғанда, манағы шығарған әнімнің әуенін еске түсіре алсамшы. Күн ойладым, түн ойладым, апта бойы бас қатырдым. Бос әуре, тарс ұмытып қалыппын.

Ыза болғаным соншалық, қолымды бір-ақ сілтедім. "Бәсе, маған қайдан композиторлық қонақалып еді, балалықтың шалығы екен ғой".

Содан бері бір ай өтсін, үш ай өтсін. Бір күндері сызылған бір әуен санамнан кетпей қойғаны. Күндіз-түні құлағымның түбінен ызындайды да тұрады. Қайдан естігенім есімде жоқ, өте таныс секілді. Бірақ өзім бұрыннан білетін әндердің біріне де ұқсамайды.

Бір кезде бір тосын ой санамда найзағайдай жарқ ете қалды. "Апырай, мынау баяғы ұмытып кеткен өз әнім ғой, "Бала махаббаты" ғой..."

Бір ғажабы содан кейін бұл әуен мәңгілік ұмытылмай санамда жатталып қалды.

Ақшабақ атты апамның әп-әдемі даусы бар еді. Соған үйретіп, өзім гармонмен сүйемелдеп апама да орындап бердік. Шешеме өте ұнады.

— Бұл кімнің әні, Қонысжан? — деп еді.

— Тұрғали Жетесов деген композитордікі, — деп табан астында жалтарып кеттім. (Менікі еді деуге жүрек қайда?)

Сонымен Тұрғали Жетесовтың "әні" ауылға тарала басталды. Мәрзия деген кластасым аудандық фестивальда айтуға дайындалып жүрген. Шындықты білетін үш-ақ адам бар. Мен, досым Марат (Нұрқалиев) және Сәуле атты концерт жүргізуші қыз.

Бірде қорытынды дайындық жүріп жатқан. Тағы да "Бала махаббаты" туралы сөз шығып кетті.

— Осы әннің авторы кім? — деп қабырғадан сұрақ қойды мектеп директоры.

"Ешкімге айтушы болма" деп өтінген Сәулеміз бізге қарап жымың-жымың етеді. "Қап, бүлдірмесе жарар еді".

Ақыры Сәуле шыдай алмай:

— Ағай, бұл әнді жазған Қоныс, — деп төбедең түскендей етіп қойып қалғаны.

Бір сәт шыбынның ызыңы естілердей тыныштық орнады.

— Мүмкін емес. Мен радиодан естігем бұл Ескендір Хасанғалиевтің әні, — деді мұғалімдердің бірі.

— Ия, ағай, дұрыс айтасыз. Менікі емес, Ескендір әні, — деп мен көз жасыма ие бола алмаған күйде далаға бір-ақ атылдым.

Бір қызығы сол жылғы аудандық фестивальда "Бала махаббаты" барлық мектептердің концерттік бағдарламасында орындалды. Бірі Шәмшінің, бірі Әсеттің, бірі Ескендірдің әні деп хабарлап жатты.

Фестивальдің қорытынды концертінде мен құрама оркестрдің ішінде отырғанмын.

Қазылар алқасының төрағасы Қайырбек Алматов ағамыз:

— Құрметті, көрермендер! Екі күн бойы "Бала махаббаты" атты жаңа ән орындалды. Оның авторын әркім әртүрлі хабарлап жатты. Ал, шындығына келсек, ол әннің авторы — "Қызыләскер" совхозынан келген 8 сынып оқушысы. Орныңнан тұршы, деп микрофон арқылы хабарлағанда көзімнің жасына әзер ие болып, орнымнан зорға көтерілдім...

Кейін ауызша таралған әнге ие болушылар Қазақстанның әр түкпірінен табылып жатқандығынан да хабардар едім. Мұратбек Жүнісбековтың орындауында жезқазғандық Игілік Омаровтың атынан күйтабақ болып та шығып кетті.

Кезінде нотаға түсірттіріп "Қазақстан әйелдеріне" жібергенімде баласынып баспай қойып еді. "Сонда орынсыз күдік келтірмей көзді жұмып жариялап жібергенімде тұңғыш әнімнің жолы осыншама ауыр болмас па еді" деген ойға да келемін.

Ауылдың Сиса деген қызы Алматыға тұрмысқа шығып еді. Сосын жолдасы менімен танысқанда:

— Әскерде бір орыс жігітімен дос болдым. Гитараға қосылып, әнді тамаша айтатын. Қазақша айтатын екі әні бар еді. Бірі — "Той жыры", бірі — "Бала махаббаты". Егер сенімен жолығатынымды білгенде, магнитофонның таспасына жаздырып ала келетін едім-ау, — деп өкінгені есімде.

Қазір ұзын саны отыз шақты әнім бар. Алайда, анамның көзі тірісінде қойған ескерткішім — тұңғыш туындым "Бала махаббатының" мен үшін орны ерекше...

АЛҒАШҚЫ АЙТЫС

Әкем Іскендір 50-ге толмай, шешем Ырысты 40-қа жете бергенде өмірден өтті. Тіпті, екеуінің жасын

қосқанда 88-ақ жыл жасаған екен. Ешкім әкешесін қанжығаға байлап жүрген жоқ қой, алайда 11 баланы өмірге әкеліп, бірде-біреуінің қызығын көрмегендігі еріксіз өкінтеді.

Жол ортасына келіп, алды-артыңа көз салғанда менің өмірімде айтыстың алар орыны ерекше. Мені халыққа танымал еткен де, азғана құрмет-беделге ие қылған да осы қасиетінен айналайын қазақтың айтыс өнері. Мен жалпы мектепте жүргенде бірге оқыған достарыма табан астында құрастырып айтқан шумақтарымды еске сақтап жүргендер бар екен. Ал, студенттік кездерде де, ұстаздарымыздың көңіліне келмесін, жұрт жанталасып лекция жазып жатқанда, мен сабақ үстінде туған әзіл шумақтарымды жән-жаққа таратып отыратынмын.

Алайда, кейін осы айтыс жолына бел шешіп араласып, талай бәйгеде бақ сынаймын деген ой үш ұйықтасам түсіме кіріп шықпағаны анық.

Университет бітіріп келген соң өзім қанат қаққан Жангелдин ауданындағы "Жаңа өмір" газетінде жұмыс істеп жүргенмін. Бір күні аудандық партия комитетінің идеология жөніндегі хатшысы Қайырбек Алматов іздеп жатыр деген хабар алдым.

Газеттің жауапты хатшысы болғандықтан "бір жерден қате тауып алды-ау" деген оймен есігін жасқана аштым.

Күпті көңілмен келген мені хатшы жарқылдап қарсы алды. Жұмысымды, үй-жайымды тегіс сұрастырып жатыр. Бір кезде жұлып алғандай:

— Ал, айналайын, облыстық ақындар айтысына қатысуға дайындала бер, — деді басы жоқ, аяғы жоқ.

Мен абдырап қалдым.

— Ағай-ау, мен айтысып көрген жоқпын ғой, ол қолымнан келмейді ғой...

— Қолыңнан неге келмейді, — деп сөзіме жармаса кетті. Өлең шығарасың ба, шығарасың. Домбыра тартасың ба, тартасың. Ән айтасың ба, айтасың. Одан артық не керек. Сондықтан сенен лайықты ешкім жоқ.

Облыстық айтыстарда жеңімпаз болып жүрген Таңатқан деген жездем бар еді, сасқанда соның атын атадым.

— Жоқ, біз саған тоқтадық, бірінші хатшымен де келісілген.

Мен амалсыздан сылқ ете қалдым. Содан бастап күндіз күлкі, түнде ұйқыдан айырылдым. Өйткені халықтың алдына шығып, ауданның намысын қорғау оңай шаруа ма? Жеңіліп қалсаң ауданның басшысы мен қосшысынан бастап жер болып қайтпай ма? Оның үстіне менімен айтысатын амангелділік Батырболат Ғазезовтың әкесі өлең-дастандары газет-журналдарға басылып жүрген белгілі ақын.

Алайда, шегінетін жер жоқ. Домбырамды шертіп, дайындық жасай бастадым.

Сол жылдары Торғай облысының бірінші басшысы Еркін Әуелбековтың бастамасымен жаз айында Иманов совхозының әсем табиғатында 3 күн бойы шопандар тойы өткізілетін. Ат бәйгесі, балуан күресі, ақындар айтысы өткізіледі. Озат малшылар марапатталады. Жыл он екі ай бір-бірін көре бермейтін, қыстан қысылып шыққан шопандар үш күн бойы той тойлап, бір жасап қалатын. Мен қатысқан 1980 жылғы облыстық ақындар айтысы мерекенің екінші күні басталды.

Жасыратыны жоқ, ол кезде ақындар алдынала жазып алып айтысатын. Алдындағы қағазын сулап қойып, аударыстырып отырғаны.

Мен сахнаға шыққанда қасымдағы қыз:

— Ойбай, ағай қағаздарыңыз қайда? — деді сасқалақтап.

Мен:

— Қажеті жоқ, — деп едім, бетіме таңдана қарады.

Менің қағазға қарамай айтысқаным халыққа да жақсы әсер етіп, ерекше қол соғып отырды. Олардың ықыласына қанаттанған мен де көзіме іліккеннің бәрін табан астында өлеңге айналдырып, арқаланып кеттім.

Осыны аңғарған Батырболат та жазғанын оқыған сайын дауысы бәсеңдеп, берекесі қаша бастады.

Сонымен не керек, бас бәйгеге тігілген кілем менің қолтығымда кетті. Алайда, қуанышымнан тебіренісім басым болған мен "енді айтысқа жола-маспын" деген ойға бекіндім. Бірақ, бұл алғашқы қадам үлкен өнерге бастаған адымым екенін, "Ат-қа міндің, ажалға міндің", – дегендей бір мәреге жеткенше "түсемін" десең де түсе алмайтынды-ғымды кейін бір-ақ түсіндім ғой...

"Қызыңыз

кеме

ме?.."

Қолыма он үш жаста қалам алдым,
Өзіме ақындықты қалам алдым,
Қайрапқан намысыма тілім өткір,
Байқамай жанан кетсең - жаралармын.

СЫҚАҚТАР

КҰТСЫЗ ҚОНАҚ

Кездесіп қап құрдасым!

— Әй, ұрғашы!

(Менің атым Матай-тынды,
Жолдастарым осылай атайтын-ды).

— Жұрт сені әйелінен қорқады, — дейді.

Жұдырығын көрсетсе,

Алдына түсіп жортады, — дейді.

Сені бүгін сынамақпыз

Амандық болса түс ауа

Сіздің үйге құламақпыз.

— Беу, сабаз-ай,

Шамалыға селт етпейді-ау,

Сені де жұрт еркек дейді-ау,

Намыстансаң,

Көшке берген тайыңды ал,

Давай дайында! - деді.

* * *

... Бұрын үйге ұрланып кіруші ем,

Осы жолы сұрланып кірдім.

Келсем,

Үй-іші жаңа оянып жатыр екен,

Әйелім айна алдында

Әлем-жәлем боп боянып жатыр екен.

— Ә, көкесі, келдің бе?

Киіндірші Көшекті.

Жинай салшы төсекті! -

Деп бұйырды.

Мен мұрнымды шүйірдім.

— Қара мына періні,

Бұл тағы ненің желігі? —

Деп еді.